

(keurig geschikt) materiaal van 'externen' en 'interne' opgenomen: verslagen van vrienden en collega's die repetities bezochten, recensies, beschrijvingen van oefeningen, partituren enzovoort. En verder zwartwitfoto's die ook nog eens een volstrekt eigen logica volgen. Eenvoudig toegankelijk is dit boek dus allerminst, maar wie blijft lezen, snuisteren en terugbladeren, krijgt niet enkel een idee van het werkproces, maar wordt er ook toe aangezet zich vragen te stellen bij het werk. Een uitdaging voor actieve lezers: is dit boek uiteindelijk niet zelf een kunstwerk?

Een groot deel van deze publicatie bestaat uit dagboeken van de performers, maar opvallend genoeg niet van regisseuse Claudia Bosse. Staat zij misschien al te veel buiten het proces om het nog van binnenuit te kunnen beschrijven? De notities bevatten verslagen van trainingen en repetities, uitgebreide beschrijvingen van improvisatieopdrachten, zij het in een erg persoonlijke stijl die een specifieke blik op het werkproces levert: verzuchtingen, frustraties en alledaagse beslommeringen kruipen overal tussen. Een performer (de auteurs van de dagboeken worden niet expliciet genoemd) schrijft over een complexe rugoefening en het gebrek aan visuele controle, maar koppelt dat thema in één beweging aan zijn eigen onvermogen en technische beperkingen als performer. Elders wordt het schrijven een poging om afstand te nemen en de eigen blinde vlekken na te jagen. Zelfwaarneming en kwetsbaarheid zijn thema's die vaak terugkeren. Het werkproces zocht dan ook extremen op die de performers persoonlijk aangingen: opdrachten en vragen omtrent agressiviteit en geweld, seksualiteit en ziekte, communicatie en intimiteit zijn nooit louter proposities.

Theatercombinat maakt uitgesproken fysiek theater dat via het lichaam en werk in verschillende contexten psychische en sociale betekenisruimten explooreert, en dat wordt ook tastbaar gemaakt in het boek, het zit letterlijk in de informele en persoonlijke stijl van schrijven. Context is overigens op heel wat manieren aanwezig: van toonmomenten die specifiek gehouden werden voor bejaarde vrouwen of filosofiestudenten zijn bijvoorbeeld verslagen voorhanden, waaruit een wederzijdse verwarring en onbegrip spreekt. Halfnaakte lichamen in een verlaten fabriek, dat is toch geen theater?! Zonder dit soort

wrijvingen die samenhangen met communicatie en waardenpatronen, met vertrouwde met experimenteren en een kunstcontext, schiet het hermetische en provocerende werk van Theatercombinat ook zijn doel voorbij. Claudia Bosse merkt zo ergens op dat een toonmoment voor collega-kunstenaars volstrekt oninteressant was, omdat ze alles meteen wisten te plaatsen, of daar althans van overtuigd waren. Tegelijkertijd blijkt die complexiteit en uitwisseling met vrienden en kunstenaars wel een motor te zijn voor het werkproces.

Op pagina 364 duikt in een artikel een stukje manifest op dat het hele boek in een verrassend perspectief plaatst: "Theater als praktijk om een welbepaald handelen te leren. De toekomst van het theater is de toeschouwer. Het theater van de toekomst is een theater van/voor bedrijven. Men zet speelruimten op voor bedrijven. Het doel van deze handelingsruimten is de activiteit van een psychisch-sociale praktijk, die creativiteit aanwendt om nieuwe openbare rituelen en gebaren uit te vinden, die de bestaande gebruikelijke conventies van "openbare ruimten" mee bewerkt. Het gebrek aan openbare handelingsruimten is het vertrekpunt van dit theater: (...) de lichamelijke en sociale confrontatie van velen, op zoek naar een of vele betekenissen." Het werk van Theatercombinat lokt interactie uit via naaktheid, een spel met blikken, provocerende nabijheid, brengt reguliere toeschouwers op vreemde locaties en andere groepen naar het theater: toeschouwers zijn niet zozeer kijkers maar handelende mensen. De gedachte is abstract en de politieke betekenis ervan niet meteen duidelijk, maar zou het gezelschap met dit boek niet iets gelijkaardigs beogen? Een onhandelbaar boek, voor handelende lezers?

Collect-if

Eveneens voor actieve lezers, maar in een handig pocketformaat en ondanks de heterogeniteit van het materiaal overzichtelijk gestructureerd, is *Collect-if by Collect-if*. Onder impuls van theatermakers en -theoretici Emil Hrvatin en Bojana Cvejič, boog een diverse groep voormalige compagniedansers zich over vragen rond auteurschap, samenwerking en collectiviteit, wat resulteerde in een voorstelling die poogde werkproces en onderzoek te enceneren. *Collect-if by Collect-if* was bij de gelijknamige voorstelling als programmaboek

Pastiche De pastiche heet een bij uitstek postmoderne stijl te zijn die zichtbaar wordt wanneer kunst voorbij genre cannibaliseert. Dode stijlen worden geciteerd en

gerecycleerd tot een geheel dat de modernistische hang naar uniciteit en vernieuwing opzettelijk lijkt te logenstraffen. Vanuit dat standpunt bekeken, laat elke postmoderne

eigenschap laat zich in het verleden lokaliseren. De meningen over de impetus van de pastiche zijn dan ook sterk verdeeld. Volgens sommigen niets meer dan een lege contai-